

Hanna Wadas

ORCID: 0000-0002-3399-6233
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Odkrycie i znaczenie steli z Xi'an dla misji jezuickich w Chinach w XVII w. w ujęciu *Historiae Sinarum Imperii* Tomasza Szpota Dunina SJ (1644–1713)¹

The Discovery and Importance of the Stele from Xi'an for the Jesuit Missions in China in XVII Century in the Light of *Historiae Sinarum Imperii* of Tomasz Szpot Dunin (1644–1713)

Abstrakt

Artykuł dotyczy odkrycia nestoriańskiej steli w Xi'an, dawnej stolicy Państwa Środka, wzniesionej w 781, a odkrytej w 1625 r. Znaleźisko przyciągnęło bardzo szybko uwagę niektórych pracujących w Chinach misjonarzy jezuickich, którzy zarówno badali stelę na miejscu, jak i opisali jej treść w raportach do generała zakonu. Zajmowali się nią również autorzy

1 Praca naukowa dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa”, nr projektu NdS/531051/2021/2022, nazwa *Chiny i ich sąsiedzi w dziele „Historia Sinarum” polskiego jezuitę Tomasza Szpota Dunina (1644–1713)*, kwota dofinansowania 1 000 000 zł, całkowita wartość projektu 1 000 000 zł.

pierwszych monografii poświęconych historii misji Towarzystwa Jezusowego w Chinach, tacy jak Álvaro de Semedo, Michał Boym, Athanasius Kircher. Stela stanowiła ważne narzędzie ewangelizacyjne, gdyż dobrze wpisowała się w tradycyjne wartości kultury chińskiej, do których należał szacunek do ciągłości historycznej i konserwatyzmu. Tomasz Szpot Dunin wskazuje na potrójne znaczenie odkrycia. Po pierwsze, jej obecność wskazywała, iż wiara chrześcijańska była starożytną religią stojącą na równi z tradycyjnymi chińskimi religiami, takimi jak taoizm, buddyzm, konfucjanizm. Po drugie, zachowana inskrypcja podkreślała monoteizm religii chrześcijańskiej, co wpisywało się w działalność misyjną jezuitów, którzy, jak Matteo Ricci, próbowali udowodnić Chińczykom, że w zamierzonych czasach byli oni monoteistami. Po trzecie, odnalezienie płyty przyczyniło się do sukcesu misyjnego w samej prowincji Shaanxi.

Słowa kluczowe: nestorianizm, stela z Xi'an, Tomasz Szpot Dunin, *Historiae Sinarum Imperii*, misje jezuickie w Chinach.

Abstract

The article deals with the discovery of a Nestorian stele in Xi'an – the former capital of China – which was erected in 781 and discovered in 1625. The finding quickly attracted the attention of some of the Jesuit missionaries working in China, who not only examined the stele on the site, but also described its content in the reports sent to the Superior General. The discovery from Xi'an was highlighted in the first monographies dedicated to the history of the Jesuit missions in China written, among others, by Álvaro de Semedo, Michael Boym, Athanasius Kircher. The stele was an important evangelization tool, as it well corresponded with traditional Chinese culture, which emphasized the value of historical continuation and conservatism. Thomas Szpot Dunin stresses the threefold significance of the discovery. Firstly, its presence indicated that Christianity was on equal footing with traditional Chinese religions such as Taoism, Buddhism, Confucianism. Secondly, the inscription emphasized the monotheism of the Christian religion, which served well the Jesuits missionaries, who, like Matteo Ricci, tried to convince the Chinese that they had been monotheists in the ancient times. Thirdly, the finding of the monument contributed to missionary success in Shaanxi province itself.

Keywords: Nestorianism, stele from Xi'an, Thomas Szpot Dunin, *Historiae Sinarum Imperii*, Jesuit missions in China

Odkrycie i znaczenie steli z Xi'an dla misji jezuickich w Chinach w XVII w.

O pierwszych śladach chrześcijaństwa w Chinach świadczy obecność w VII w. wspólnoty nestoriańskiej. Dzieje herezji, którą potocznie nazywa się „nestorianizmem” lub „Kościołem nestoriańskim”, sięgają V w.² W walce przeciwko arianizmowi Kościół przyjął dogmat głoszący boskość Syna i jego współistotność z Ojcem. Wiązało się to z wysunięciem problematycznego zagadnienia dotyczącego wzajemnego stosunku boskiego i ludzkiego pierwiastka w Jezusie. Według szkoły antiocheńskiej w Zbawicielu istniały obok siebie dwie odmienne natury: boska i ludzka. Chrystus-Człowiek, syn Marii, był jedynie naczyniem przeznaczonym na *Logos*. Z tego względu Marię należało tytułować Rodzicielką Chrystusa (*Χριστοτόκος*), a nie Boga (*θεοτόκος*). W 428 r., za panowania cesarza Teodozjusza II, patriarchą Konstantynopola został Nestoriusz (ok. 382–451), chrześcijański mnich pochodzenia syryjskiego i przedstawiciel szkoły antiocheńskiej, który wraz z objęciem wysokiego stanowiska zaczął propagować chrystologię zgodnie z antiocheńską nauką. Nestoriusza potępiono jako heretyka na trzecim soborze powszechnym w Efezie w 431 r., a głoszoną przez niego doktrynę uznano za błędną. Pokonany, został zrzucony z tronu patriarchalnego³. Dwadzieścia lat później zmarł na wygnaniu w samotnej celi klasztoru na skraju Pustyni egipskiej. Odtrąceni przez Rzym i Konstantynopol zwolennicy Nestoriusza wyemigrowali do imperium perskiego, gdzie przyłączyli się do Kościoła wschodniosyryjskiego. Stamtąd jego działalność misyjna rozprzestrzeniła się na całą Azję Środkową, Arabię i Indie⁴.

Nestorianizm był obecny w Państwie Środka za chińskiej dynastii Tangów (618–907) i mongolskiej Yuan (1279–1368)⁵. Okres panowania

---

2 Po 751 r., za pośrednictwem chińskich posłańców dynastii Tang, nestorianizm dotarł również na Półwysep Koreański. Dowodzi tego odnalezienie krzyża w świątyni Pulguksa (ch. 佛國寺, kor. 불국사), która jest położona w obecnym południowokoreańskim mieście Gyeongju (ch. 慶州, kor. 경주). Pojawienie się pierwszych śladów chrześcijaństwa w Kraju Cichego Poranka było wynikiem nawiązania interakcji kulturowej między tymi dwoma państwami. Patrz: Shu Jian, „The Role of China in the Dissemination of Christianity to the Korean Peninsula in the Early Modern China”, w: *Beyond Indigenization. Christianity and Chinese History in a Global Context*, red. Tao Feiya, tłum. Max L. Bohenkamp (Leiden–Boston: Brill, 2022), 406.

3 Georgij Ostrogorski, *Dzieje Bizancjum* (Warszawa: PWN, 1967), 73., patrz także: „nestorianizm” w: Hervé Masson, *Słownik herezji w Kościele katolickim* (Katowice: Wydawnictwo „Książnica”, 1993), 224–226.

4 *Handbook of Christianity in China. Volume One: 635–1800*, red. Nicolas Standaert (Leiden–Boston–Köln: Brill, 2001), 1.

5 Podczas panowania dynastii Yuan oprócz misjonarzy nestoriańskich na dwór Mongołów przybywali również franciszkańscy i dominikańscy misjonarze. Matka Kubilajchana (1215–1294), Sorkaktani-beki, była nestoriańską chrześcijanką. Chan gościł również na swoim dworze nestoriańskich mnichów. W 1330 r. w Państwie Środka

tej pierwszej jest jednym z najbardziej doniosłych w dziejach Państwa Środka. Stolica kraju Changan (obecnie Xi'an, Si-ngan, Si-ngan-fu) leżąca w prowincji Shaanxi⁶ była wówczas największym na świecie miastem obwarowanym murem i liczyła blisko dwa miliony mieszkańców. Ludzie innych narodowości oraz religii, korzystając z tangowskiej polityki tolerancji, mogli bez przeszkód podróżować do stolicy w celach handlowych i dzielić się swoimi opiniami, poglądami i doświadczeniami⁷. Wraz z rozwojem handlu i przedłużeniem Jedwabnego Szlaku do Chin drogą morską i lądową dotarło również chrześcijaństwo⁸. Początkowo jego wyznawcami byli tylko kupcy, którzy przybyli drogą morską z Mezopotamii i Syrii w interesach. Ci chrześcijańscy handlarze niekoniecznie byli aktywnymi misjonarzami, gdyż większości z nich nie interesowało propagowanie wyznawanej przez siebie wiary. Lojalność wobec swojej wspólnoty i jej tradycji skłaniała ich jednak do wspierania kościołów, duchowieństwa i klasztorów⁹. Z czasem pojawili się misjonarze, którzy podjęli się nawracania ludności miejscowej. Od końca V w. nestorianie podróżowali wzdłuż szlaków handlowych Azji Środkowej i prawdopodobnie wówczas chrześcijaństwo zawitało do Państwa Środka po raz pierwszy. Szlaki lądowe wiodły przez dzisiejszą prowincję Xinjiang do miasta Xi'an, natomiast morskie prowadziły do portów w południowo-wschodnich

---

znajdowało się ponad 30 000 wyznawców tej religii. Patrz: Roman Malek, „Christianity”, w: *Brill's Encyclopedia of China*, red. Daniel Leese (Leiden: Brill, 2009), 136.

- 6 Należy odróżnić Shaanxi (陝西) od położonej bardziej na wschód prowincji Shanxi (山西).
- 7 Polityka tolerancji za rządów cesarza Taizonga umożliwiała wyznawcom obcych religii, takich jak chrześcijaństwo, zoroastryzm, manicheizm, wznoszenie budowli sakralnych i propagowanie swojej wiary. Jednym z powodów, dla których cesarz dopuszczał możliwość praktykowania innych religii, mogło być jego wielkie zainteresowanie nauką. Był nie tylko wojownikiem, lecz również mecenasem sztuki. Powiadano, że biblioteka, którą wybudował w swojej stolicy, zawierała dwieście tysięcy woluminów i swoją wspaniałością dorównywała bibliotece aleksandryjskiej. Zatrudnił w niej 18 wybitnych uczonych, którzy pracowali nad ostatecznym wydaniem konfucjańskich tekstów oraz komentarzy. Kiedy Taizong wydał edykt tolerancyjny w 638 r., wzniesiono wówczas pierwszy chrześcijański kościół w Changan – w stolicy Chin. Cesarz osobiście nadzorował budowę, finansując ją z własnego skarbcza. Polityka tolerancji obowiązywała tak długo, jak utrzymywał się względny dobrobyt za panowania Tangów. Zniesiono ją dopiero w połowie IX w. Patrz: Witold Rodzinski, *A History of China*, vol. I (Oxford: Pergamon Press, 1979), 125; Samuel Hugh Moffett, *A History of Christianity in Asia. Volume I: Beginnings to 1500* (Maryknoll–New York: Orbis Books, 1998), s. 293.
- 8 Duc Ha Nguyen, *Polscy misjonarze na Dalekim Wschodzie w XVII–XVIII wieku* (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2006), 17.
- 9 Kenneth Scott Latourette, *A History of the Expansion of Christianity. The Thousand Years of Uncertainty A.D. 500–A.D. 1500*, vol. II (New York–London: Harper & Brothers Publishers, 1938), 275–276.

Odkrycie i znaczenie steli z Xi'an dla misji jezuickich w Chinach w XVII w.

Chinach. Wśród kupców z pewnością znajdowali się nestorianie. Właśnie ten odłam chrześcijaństwa zaczął się rozprzestrzeniać w Państwie Środka za panowania Tangów¹⁰.

O obecności nestorianizmu świadczy odkopanie w 1625 r. kamienej steli w pobliżu miasta Xi'an, której nagłówek, zawarty w dziewięciu chińskich znakach, informuje o „Propagowaniu w Państwie Środka pochodzącej z Da Qin Religii Światłości” (*Da Qin jingjiao liuxing Zhongguo bei*)¹¹. Była to ogromna czarna tablica o wysokości ok. trzech metrów, szerokości jednego metra i grubości pół metra. Na szczycie monumentu wyrzeźbiono dwa symetryczne, misternie splecione z sobą smoki bez rogów¹². W centralnej pozycji, między pazurami tylnych łap bestii, umieszczono dużą perłę. Były to symbole, które w ówczesnych Chinach często wykorzystywano przy tworzeniu rzeźb, gdyż niekiedy uchodziły za znak królewskiej przychylności. Nad tablicą z nagłówkiem wygrawerowano ozdobiony klejnotami równoramienny, rozszerzający się na końcach krzyż w kształcie tzw. krzyża nestoriańskiego. Jego podstawę wystylizowano na kształt chmur, które stanowią częsty motyw dekoracyjny w ikonografii taoistycznej, symbolizujący szczęście, a także kosmologię. Zgodnie z panującym zwyczajem natychmiast złożono raport o znalezisku lokalnym urzędnikom, którzy w obawie przed zatonięciem tablicy ustawili ją na piedestale w kształcie żółwia i umieścili na terenie pobliskiej świątyni buddyjskiej. Piedestał tablicy, choć nieoryginalny, również był powszechnie znanym elementem artystycznym, ponieważ nawiązywał do legendy, iż świat niesiony jest na grzbiecie ogromnego żółwia¹³.

Zawarta na steli chińska i syryjska inskrypcja została skomponowana przez mnicha, zwanego z syryjskiego Adamem i z chińskiego Jingjing (景淨)¹⁴. Podaje ona, iż w 635 r. za panowania cesarza Taizonga (627–649),

10 Ngyuen, *Polscy misjonarze na Dalekim Wschodzie w XVII–XVIII wieku*, 17.

11 W hàn zì: 大秦景教流行中國碑, Gościwit Malinowski, „Chińczycy w Starym Testamencie – Cornelius a Lapide SJ i jego egzegeza wersetu z *Księgi Izajasza* (49,12)”, *Rocznik Filozoficzny Ignatianum* 27/1 (2021): 19–42.

12 Chiński smok jest hybrydą wielu zwierząt. Posiada tułów węża, łuski karpia, rogi jelenia, pysk wielbłąda, szpony orła, uszy byka, oczy królika, łapy tygrysa. W sztuce zazwyczaj ukazywany jest z płonącą perłą.

13 Matteo Nicolini-Zani, *The Interpretation of Tang Christianity in the Late Ming China Mission. Manuel Dias Jr.'s Correct Explanation of the Tang "Stele Eulogy on the Luminous Teaching" (1644)* (Leiden–Boston: Brill, 2023), 8; Michael Keevak, *The Story of a Stele. China's Nestorian Monument and its Reception in the West, 1625–1916* (Hong Kong: Hong Kong University Press, 2008), 16–18.

14 Charles M. Stang, „The <Nestorian> (Jingjiao) Monument and its Theology of the Cross” w: *Syriac in its Multi-cultural Context*, red. Herman Teule, Elif Keser-Kayaalp,

do Chin dotarł pewien misjonarz Kościoła syryjskiego o imieniu Alopen (阿羅本)¹⁵. Cesarz przyjął przybysza i udzielił pozwolenia na założenie domu modlitwy i propagandę wiary. Stela została wzniesiona w 781 r. i oprócz 70 nazwisk misjonarzy wymienia również zasady nauki chrześcijańskiej Kościoła państwa Da Qin i opisuje jego rozwój w Państwie Środka od 635 r. do chwili ustawienia monumentu¹⁶. Po śmierci Taizonga rządu objął syn cesarza, Gaozong (649–683), który nadał Alopenowi zaszczytny tytuł *Zhenguo dafazhu* („Strażnika Cesarstwa i Pana Wielkiego Prawa”) świadczący o uznaniu mnicha przez ówczesny chiński dwór. Podaje się, że stela mogła zostać zakopana przez mnichów na skutek rozkazu cesarza Wuzonga (840–846), gorliwego taoistę, który podjął działania przeciwko obcym wyznaniom i zarządził zniszczenie na terenie całych Chin przybytków religijnych związanych m.in. z buddyzmem, zoroastrianizmem, nestorianizmem¹⁷.

Okoliczności związane z odnalezieniem tablicy nie są znane. Jedna z teorii głosi, że natknęli się na nią robotnicy podczas kopania rowów pod fundamenty budowli w pobliżu powiatu Zhouzhi, znajdującego się ok. sześćdziesiąt kilometrów na zachód lub południowy zachód od Xi'an¹⁸. Inna wersja podaje, że monument został odkryty na obrzeżach Xi'an podczas przygotowywania pochówku dla dziecka prefekta miasta. Mieszkańcy wierzyli, że do odkrycia przyczyniła się sama dusza zmarłego, który za życia miał należeć do gorliwych wyznawców buddyzmu. Jeszcze inna wyjaśnia, iż stela ukazała się orzącemu w polu wieśniakowi.

Kutlu Akalin, Nesim Doru, M. Sait Toprak (Leuven: Peeters, 2017), s. 109. Więcej o twórcy inskrypcji patrz: Zhu Donghua, „The Chronology of the Tang Dynasty Jingjiao Nestorian Theologian Jingjing's Writings and Translations in Relation to His Thought”, w: *Beyond Indigenization. Christianity and Chinese History in a Global Context*, red. Tao Feiya, tłum. Max L. Bohenkamp (Leiden–Boston: Brill, 2022), 25–45.

- 15 Cesarz po wysłuchaniu kazań Alopena nakazał przełożyć jego święte księgi, które następnie poddał dogłębnym badaniom. Pierwszą przetłumaczoną książką została *Sutra Jezusa Mesjasza*, zbiór 206 passusów mających na celu przybliżenie wiary chrześcijańskiej i ukazanie jej podobieństwa do tradycyjnych, chińskich wartości. Patrz: Robert Menzies, *The Future of the Church in China: Why China's House Churches will Prevail*, <https://www.yumpu.com/en/document/read/62177887/australia-november-2018> (dostęp: 02.12.2023).
- 16 Państwo Da Qin występuje również pod nazwą Ta Chin oraz Fu Lin. Są to chińskie odpowiedniki średniowiecznego Cesarstwa Rzymskiego ze stolicą w Konstantynopolu. Należy pamiętać, że historiograficzny termin „Bizancjum” został upowszechniony dopiero w XIX w.: *New Catholic Encyclopedia*, t. 3 (New York: McGraw–Hill Book Company, 1967), 591.
- 17 Kahar Barat, „Aluoben, A Nestorian Missionary in 7th Century China”, *Journal of Asian History* 36/2 (2002): 184–198.
- 18 Arthur Christopher Moule, *Christians in China Before the Year 1550* (New York–Toronto: The Macmillan co., 1930), 27.

Odkrycie i znaczenie steli z Xi'an dla misji jezuickich w Chinach w XVII w.

Istnieją również wątpliwości odnośnie do daty wykopania tablicy. Raczej nie mogła zostać odkryta wcześniej niż w 1620 r. W tym czasie do Shaanxi przybył bowiem jeden ze znanych i energiczniejszych jezuitów – Giulio Aleni SJ (1582–1649), któremu z pewnością nie umknęłaby wieść o znalezisku. Brak wzmianki o tablicy z tamtego okresu ze strony misjonarza świadczy o jej późniejszym wykopaniu¹⁹.

Większość zachodnich XVII-wiecznych źródeł (Álvaro de Semedo SJ, Athanasius Kircher SJ, Michał Boym SJ) podaje, że odkrycia dokonano w 1625 r. Drugą prawdopodobną datą, którą uwzględniają ówczesne chińskie źródła chrześcijańskie, jest rok 1623. Wśród tych źródeł znajduje się inskrypcja autorstwa Xu Guangqi (1562–1633), jednego z chińskich ochrzczonych uczniów Mattea Ricciego SJ (1552–1610), którą uczony ułożył dla kościoła w Jiangzhou (Shaanxi) ok. 1630 r.²⁰ Wiadomość o przypadkowym odnalezieniu steli dotarła również do jezuitów przebywających na dworze w Pekinie. W 1628 r. do Xi'an przybył Álvaro de Semedo (ok. 1585–1658), którego o znalezisku poinformował Li Zhizao (Leon Li), jeden z pierwszych chińskich chrześcijan i uczniów Mattea Ricciego²¹. Jezuita, choć dobrze radził sobie ze znakami chińskimi, nie był w stanie rozszyfrować całego pisma. Udał się więc do Kochinchin, aby skonsultować się z Antoniem Fernandezem SJ (ok. 1569–1642), który zapewnił współbrata, że część inskrypcji została spisana w języku syryjskim w czcionce Estrangelo. Pierwszego przekładu tekstu dokonał członek zakonu jezuitów, prawdopodobnie Nicholas Trigault SJ (1577–1628), w 1625 r. Inskrypcja została przełożona na łacinę, która była wówczas uniwersalnym językiem chrześcijaństwa. W 1628 r. pojawił się anonimowy i niekompletny przekład z łaciny na francuski, a w 1631 r. ukazało się tłumaczenie z portugalskiego na włoski, prawdopodobnie autorstwa Álvaro de Semedo²², którego portugalski przekład wraz z opracowaniem

---

19 Yoshiro Saeki, *The Nestorian Monument in China* (New York–Toronto: The Macmillan co., 1916), 21.

20 *Handbook of Christianity in China*, 15.

21 Pierwsza wzmianka o odkryciu tablicy pojawia się w liście, który Li Zhizao (1565–1630) otrzymał od swojego przyjaciela z dołączoną do niego kopią monumentu. W niedługim czasie (podaje się datę 10 czerwca 1625 r.) uczony opublikował chińską część inskrypcji, uzupełniając pracę o cytaty zaczerpnięte z listu przyjaciela i krótkie komentarze. Uczynił również z Hangzhou centrum badań nad nestoriańską tablicą i pomagał w rozszyfrowywaniu inskrypcji europejskim misjonarzom, takim jak Álvaro de Semedo, Emanuel Diaz Jr. Patrz: *Ibidem*, 12–13; Nicolini-Zani, *The Interpretation of Tang Christianity in the Late Ming China Mission*, 23.

22 Łaciński przekład z 1625 r. był mało znany i pozostał nieopublikowany aż do 1902 r. Pierwszym kompletnym tłumaczeniem inskrypcji steli z Xi'an jest 16-stronicowa włoska wersja, która ukazała się drukiem w Rzymie w 1631 r. Był to przekład

został opublikowany nieco później (w 1638 r.). Relacje jezuitów o odkryciu steli dotarły również do Rzymu. Do 1631 r., w zaledwie sześć lub osiem lat po odkryciu monumentu, historia tablicy z Xi'an znana była zarówno europejskim uczonym, jak i misjonarzom. W 1636 r. Athanasius Kircher (1602–1680) opisał znalezisko w dziele *Prodromus Coptus Sive Aegyptiacus*. Ponownie zajął się problemem w *China Illustrata*, która została opublikowana w 1667 r. w Amsterdamie²³. Zawarł w niej transkrypcję chińskiego tekstu i reprodukcję syryjskiego wraz z objaśnieniem. Jednym ze źródeł niemieckiego jezuita była *Flora Sinensis* Michała Boyma SJ, która ukazała się w 1656 r. W 1663 r. Daniello Bartoli SJ (1608–1685) opublikował zbiór wszystkich poprzednich prac dotyczących inskrypcji w dziele poświęconym zakonowi jezuitów w Chinach²⁴.

Do najważniejszych historiografów misji jezuickich w Państwie Środka należy zaliczyć Tomasza Szpota Dunina, jezuitę polskiego pochodzenia, który żył na przełomie XVII i XVIII w. Spuścizna historiografa, który określa siebie jako *unus Sarmata scriptor*, stanowi cenne źródło badań sinologicznych. Szpot, choć nie brał udziału w misjach na Dalekim Wschodzie, dysponował o nich dużą wiedzą, gdyż spisał relacje współbraci w wielotomowych i dotąd nieopublikowanych dziełach śledzących historię misji Towarzystwa Jezusowego w Chinach²⁵.

Odniesienia do omawianej steli można znaleźć w dwóch woluminach jego dzieła pt. *Historiae Sinarum Imperii*²⁶. We wstępnej części pracy jezuita opisuje religijną mozaikę Państwa Środka. Relacjonuje

---

z tekstu portugalskiego, mającego powstać w Pekinie zaraz po odkryciu tablicy, który nie dotrwał do naszych czasów. Dzieło zostało wydane przez Francesca Corbelletiego i nosi tytuł: *Dichiaratione di una pietra antica, scritta e scolpita con l'infrascritte lettere, ritrouata nel Regno della Cina*. Patrz: Paul Pelliot, *L'inscription nestorienne de Si-ngan-fou* (Kyoto–Paris: Italian School of East Asian Studies et Collège de France, 1996), 104–108.

23 Jezuita podaje, że tekst monumentu najpierw został przełożony z chińskiego na portugalski, następnie z portugalskiego na włoski i ostatecznie, słowo w słowo, z włoskiego na łacinę [*Primum e Sinico in Lusitanicam, ex hac in Italicam, et demum ex Italica in Latinam linguam de verbo ad verbum translata, ut sequitur*]. Patrz: Athanasius Kircher, *China monumentis, qua Sacris qua Profanis Nec non variis naturae et artis spectaculis, Aliarumque rerum memorabilium Argumentis illustrata* (Amsterdami: Apud Jacobum à Meurs, 1667), 29.

24 Saeki, *The Nestorian Monument in China*, 27–29.

25 Robert Danieluk, „Konfesjonal i pióro: Tomasz Ignacy Szpot Dunin, polski historiograf jezuickiej misji w Chinach”, w: *Iesuitae in Polonia – Poloni Iesuitae. Piśmiennictwo łacińskie czasów nowożytnych*, red. Jarosław Nowaszczuk (Szczecin: „Volumina.pl”, 2017), 75.

26 Szpot w swoich rękopisach latynizuje chińskie słownictwo. Stąd *państwo Ta Chin* występuje jako *Regio Tacin*, cesarz Taizong jako *Imperator Taizun*, cesarz Gaozong jako *imperator Caozun*, dynastia Tang jako *familia Tam*, Alopen jako *Olopuen*, prowincja

Odkrycie i znaczenie steli z Xi'an dla misji jezuickich w Chinach w XVII w.

on, że chrześcijaństwo przybyło do Chin z Palestyny lub Syrii. O jego rozkwicie w Państwie Środka świadczą według Szpota numizmatyka, kamienne krzyże, ruiny budowli sakralnych. Wśród nich najważniejsza jest marmurowa tablica, która została odkryta w starożytnych ruinach świątyni bądź pałacu. Szpot podaje dokładne wymiary płyty: jej szerokość wynosi cztery piędzi, a wysokość dziewięć²⁷. Na steli wyryto tysiąc osiemnaście znaków chińskich (tę samą liczbę podaje w *Prodromusie* Athanasius Kircher), które spisano w trzydziestu wersach z góry na dół na modłę chińską. Historiograf, podobnie jak Michał Boym we *Flora Sinensis*, pisze, że znajdujący się nad inskrypcją krzyż kształtem przypomina maltański (*qualem Equites melitenses*). Ujęty w kwadratową ramkę nagłówek monumentu składa się z dziewięciu znaków chińskich, ułożonych w trzy wersy, i świadczy o tym, iż tablica została wzniesiona dla potomnych, aby pamiętali o prawie chrześcijańskim, głoszonym niegdyś w Państwie Środka. Dalsze syryjskie oraz chińskie inskrypcje wykładają zasady wiary chrześcijańskiej, w tym opis doktryny od stworzenia świata do wniebowstąpienia Chrystusa, które za kapłanem Chinzu z państwa Ta Chin streścił mandaryn Liu Sicuyen w 782 r.²⁸

W dalszej kolejności wyjaśnia, iż chrześcijaństwo dotarło do Państwa Środka wraz z „mężem wielkiej cnoty” zwanym Olopenem. Misjonarz ten po przebyciu niebezpiecznej drogi wraz z towarzyszącymi dotarł do Chin w 636 r. za panowania cesarza Taizonga z dynastii Tang. Władca posłał po niego za Wielki Mur swojego Colausa²⁹, aby ten wprowadził go do imperium, gdzie cesarz zapewnił przybyszowi mieszkanie w swoim pałacu. Misjonarz wyłożył władcy Boskie Prawo, którego księgi wyjaśniano i badano przez trzy lata, a następnie z rozkazu Taizonga rozpowszechniono w całym Państwie Środka. W miejscowości Nim-fam cesarz rozkazał wzniesić kościół wraz z budynkami mieszkalnymi mogącymi pomieścić dwadzieścia jeden osób. Zaopatrzył je w niezbędne środki utrzymania i ozdobił świątynię darami, nadając jej nazwę Tacin. Wydarzenia te miały miejsce w 639 r. Następnie Szpot relacjonuje, że w 651 r. sukce-

---

Shaanxi jako *provincia Xensi*, miasto *Xi'an* jako *urbs Sigant/ Sigansu/Sigantfù*, miasto *Zhouzhi* jako *Civitas Cheuche*.

27 Szpot używa miary liczonej w dłoniach (łac. *palmus*), której odpowiada polska „pięść”. Liczy ona ok. 20 centymetrów.

28 Prawdopodobnie termin *Chinzu* odnosi się do chińskiego *jìnshì* (進士), który był najwyższym stopniem naukowym, nadawanym przez cesarza po zdaniem egzaminie państwowym. Patrz: Ischisada Miyazaki, *China's Examination Hell. The Civil Service Examinations of Imperial China* (New Haven–London: Yale University, 1976), 110–122; Archivum Romanum Societatis Iesu (zw. dalej ARSI), Jap. Sin. 102, f. 5r.

29 Mianem *Colausa* misjonarze europejscy określali zazwyczaj wysokich urzędników cesarskich z czasów dynastii Ming i Qing (ch. *Gelao* 閣老).

sorem cesarza Taizonga został jego syn Gaozong, który we wszystkich dziesięciu prowincjach imperium nakazał budowę chrześcijańskich świątyń i uhonorował Olopena tytułem „Pana Prawa, które rządzi Chinami” (*Domini Legis, quae regit Sinam*). Po śmierci Gaozonga nadeszły czasy ciężkich prześladowań chrześcijan trwające od 699 do 719 r. (do okresu panowania cesarza Xuanzonga). Później polski jezuita opisuje, iż stela została wydobyta w 1625 r. z najstarszych ruin w pobliżu miasta Zhouzhi. Wiadomość o znalezisku dotarła do uszu gubernatora Xi’an, który po przybyciu na miejsce głębokim ukłonem okazał szacunek starożytnemu monumentowi i rozkazał przenieść go do stolicy prowincji Shaanxi. Stelę postawiono na marmurowym piedestale w pobliżu taoistycznej świątyni. Dołączono do niej inną, podobną tablicę, której tylna część zawierała informacje odnośnie do daty odkrycia reliktu, roku panowania cesarza i rządów gubernatora w mieście Xi’an. Uczeni znajdujący się w prowincji Shaanxi, choć potrafili czytać wyryte na płycie znaki, nie byli w stanie rozszyfrować jej treści, gdyż nauka wiary chrześcijańskiej głoszonej przez Towarzystwo Jezusowe nie dotarła jeszcze w tamte rejony. Zaczęto się z nią zapoznawać dopiero w roku wykopania steli³⁰.

Szpot wspomina, że jeden z uczonych drugiego stopnia, który był zaznajomiony z Matteem Riccim, po zapoznaniu się z tekstem pomnika domyślił się, iż dotyczy on religii chrześcijańskiej, o której często słyszał od włoskiego misjonarza. Postanowił dokonać kopii inskrypcji. Sporządził odpowiadającą wymiarom odkrytej tablicy ogromną kartę złożoną z wielu arkuszy czarnego papieru. Następnie posługując się pędzlem i białym tuszem, przepisał wiernie znaki, doskonale radząc sobie z inskrypcją syryjską, pod którą skrywały się imiona arcybiskupów i innych kapłanów. Zdołał zachować również układ oraz ornamentykę pokrywającą bordiurę oryginału. Powstałe dzieło posłał w prezencie swojemu najlepszemu przyjacielowi – doktorowi Leonowi Li³¹.

O znalezisku w Xi’an ponownie Szpot wzmiankuje przy okazji opisu odkrycia innej marmurowej steli w prowincji Fokien w 1630 r. Wyrzeźbiono na niej krzyż wysoki na dwie i pół piędzi (*duorum palmorum et medji*), wyrastający z powszechnego w Państwie Środka krzewu, który w przedstawieniach artystycznych zazwyczaj okrywa się kwiatami i wypuszcza liście. Był to symbol kielkującej i kwitnącej wiary chrześcijańskiej w dawnych Chinach. Jezuita relacjonuje, iż prawie całe miasto przybyło, aby zobaczyć ten antyczny artefakt. Szpot podkreśla, że Chińczycy są ludem obdarzającym szacunkiem swoją historię. Widok krzyża

30 ARSI, Jap. Sin. 102, f. 6v.

31 *Ibidem*, f. 6v-7r.

uświadomił im, iż religia chrześcijańska nie była w Państwie Środka ani czymś nowym, ani nieznanym, gdyż sięgała korzeniami wieki wstecz i rozkwitała w całym cesarstwie, zanim sekty buddyjskie załżyły Chiny. Prawdę tę potwierdzał również odnaleziony w Xi'an monument, który streszczał rozwój wiary chrześcijańskiej w tym kraju. Według historio-
graфа obydwu znaleziska sprawiły, że wielu miejscowych Chińczyków nawróciło się na chrześcijaństwo³².

Szpot nawiązuje do steli również w II tomie *Historiae Sinarum*. Wspomina ją m.in. w kontekście komemoratywnych inskrypcji, wykutych na nagrobkach jezuitów spoczywających na cmentarzu w Pekinie. Wryte w kamieniu ślady ich obecności zestawia z napisem na tablicy z Xi'an, która w marmurze upamiętnia działalność misjonarzy przybyłych do Państwa Środka kilkaset lat przed uczniami Ignacego Loyoli³³.

Można mówić o potrójnym znaczeniu tablicy w ujęciu Tomasza Szpota Dunina. Po pierwsze, jej obecność wskazywała, że wiara chrześcijańska była starożytną religią stojącą na równi z buddyzmem, konfucjanizmem, taoizmem. Dla wpatrzonych w przeszłość uczonych chińskich ten dowód na starodawność chrześcijaństwa mógł mieć dużą siłę oddziaływania i wzbudzać szacunek. Po drugie, inskrypcja podkreślała monoteizm religii chrześcijańskiej, co wpisywało się w działalność misyjną Towarzystwa Jezusowego. Matteo Ricci w dziele *Tianzhu shyi* (*O prawdziwym znaczeniu Pana Nieba*) próbował dowieść Chińczykom, że w zamierzonych czasach byli oni monoteistami. Odkrycie steli mogło wzmocnić tę teorię. Po trzecie i najważniejsze, odnalezienie płyty przyczyniło się do sukcesu misyjnego w prowincji Shaanxi. W ciągu 10 miesięcy po odnalezieniu steli zostało ochrzczonych 69 uczonych konfucjańskich (*sexaginta novem literatos graduatos*), wśród nich wielu potomków rodu cesarskiego. W 1626 r. chrzest przyjęło kolejnych 350 Chińczyków³⁴.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

ARSI, Jap. Sin.102.

ARSI, Jap. Sin. 103.

---

32 *Ibidem*, f. 232v.

33 ARSI, Jap. Sin. 103, f. 201r.

34 ARSI, Jap. Sin. 102, f. 220v.

Źródła drukowane

- Michał Boym, *Flora Sinensis, fructus floresque humillime porrigens, serenissimo et potentissimo principii, ac Domino, Domino Leopoldo Ignatio, Hungariae Regi Florentissimo, etc. Fructus Saeculo promittenti Augustissimos* (Viennae–Austriae: Typis Matthaei Rictij, 1656).
- Athanasius Kircher, *China monumentis, qua Sacris qua Profanis Nec non variis naturae et artis spectaculis, Aliarumque rerum memorabilium Argumentis illustrata* (Amsterdami: Apud Jacobum à Meurs, 1667).
- Athanasius Kircher, *Prodromus Coptus Sive Aegyptiacus* (Romae: Typis S. Cong: de propag: Fide, 1636).

Książki i monografie

- Brill's Encyclopedia of China*, red. Daniel Leese (Leiden: Brill, 2009).
- Handbook of Christianity in China. Volume One: 635–1800*, red. Nicolas Standaert (Leiden–Boston–Köln: Brill, 2001).
- Keevak Michael, *The Story of a Stele. China's Nestorian Monument and its Reception in the West, 1625–1916* (Hong Kong: Hong Kong University Press, 2008).
- Latourette Kenneth Scott, *A History of the Expansion of Christianity. The Thousand Years of Uncertainty A.D. 500–A.D. 1500*, vol. II (New York and London: Harper & Brothers Publishers, 1938).
- Miyazaki Ischisada, *China's Examination Hell. The Civil Service Examinations of Imperial China* (New Haven–London: Yale University, 1976).
- Masson Hervé, *Słownik herezji w Kościele katolickim* (Katowice: Wydawnictwo „Książnica”, 1993).
- Moffett Samuel Hugh, *A History of Christianity in Asia. Volume I: Beginnings to 1500* (Maryknoll–New York: Orbis Books, 1998).
- Moule Arthur Christopher, *Christians in China Before the Year 1550* (New York–Toronto: The Macmillan co., 1930).
- New Catholic Encyclopedia*, t. 3 (New York: McGraw–Hill Book Company, 1967).
- Nguyen Duc Ha, *Polscy misjonarze na Dalekim Wschodzie w XVII–XVIII wieku* (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2006).
- Nicolini-Zani Matteo, *The Interpretation of Tang Christianity in the Late Ming China Mission. Manuel Dias Jr.'s Correct Explanation of the Tang "Stele Eulogy on the Luminous Teaching" (1644)* (Leiden–Boston: Brill, 2023).
- Ostrogorski Georgij, *Dzieje Bizancjum* (Warszawa: PWN, 1967).
- Pelliot Paul, *L'inscription nestorienne de Si-ngan-fou* (Kyoto–Paris: Italian School of East Asian Studies et Collège de France, 1996).
- Rodzinski Witold, *A History of China*, t. I (Oxford: Pergamon Press, 1979).
- Saeki Yoshio, *The Nestorian Monument in China* (New York–Toronto: The Macmillan co., 1916).

Odkrycie i znaczenie steli z Xi'an dla misji jezuickich w Chinach w XVII w.

Czasopisma

Barat Kahar, „Aluoben, A Nestorian Missionary in 7th Century China”, *Journal of Asian History* 36/2 (2002): 184–198.

Malinowski Gościwit, „Chińczycy w *Starym Testamencie* – Cornelius a Lapide SJ i jego egzegeza wersetu z *Księgi Izajasza* (49,12)”, *Rocznik Filozoficzny Ignatianum* 27/1 (2021): 19–42.

Rozdziały w monografiach

Danieluk Robert, „Konfesjonał i pióro: Tomasz Ignacy Szpot Dunin, polski historyograf jezuickiej misji w Chinach”, w: *Iesuitae in Polonia – Poloni Iesuitae. Piśmiennictwo łacińskie czasów nowożytnych*, red. Jarosław Nowaszczuk (Szczecin: „Volumina.pl”, 2017), 75–108.

Shu Jian, „The Role of China in the Dissemination of Christianity to the Korean Peninsula in the Early Modern China”, w: *Beyond Indigenization. Christianity and Chinese History in a Global Context*, red. Tao Feiya, tłum. Max L. Bohenkamp (Leiden–Boston: Brill, 2022), 406–423.

Stang Charles M., „The <Nestorian> (Jingjiao) Monument and its Theology of the Cross”, w: *Syriac in its Multi-cultural Context*, red. Herman Teule, Elif Keser-Kayaalp, Kutlu Akalin, Nesim Doru, M. Sait Toprak (Leuven: Peeters, 2017), 107–118.

Zhu Donghua, „The Chronology of the Tang Dynasty Jingjiao Nestorian Theologian Jingjing’s Writings and Translations in Relation to His Thought”, w: *Beyond Indigenization. Christianity and Chinese History in a Global Context*, red. Tao Feiya, tłum. Max L. Bohenkamp (Leiden–Boston: Brill, 2022), 25–45.

Netografia

Robert Menzies, *The Future of the Church in China: Why China’s House Churches will Prevail*, <https://www.yumpu.com/en/document/read/62177887/australia-november-2018> (dostęp: 02.12.2023).

